

# Inclusiviteit in de energietransitie: wat we écht geleerd hebben

## Inleiding

Hoe zorg je dat iedereen mee kan doen in de energietransitie? Die vraag stond de afgelopen vijf jaar centraal in tientallen onderzoeken, projecten en publicaties van de partners in het programma Participatiecoalitie Aardgasvrij: Energie Samen, Klimaatstichting HIER, LSA Bewoners, Buurkracht en de Natuur en Milieufederaties. Samen hebben we meer dan vijftig publicaties doorgenomen en met behulp van AI en onze eigen ervaring geordend wat daaruit werkelijk bruikbaar is.

Wat blijkt? Veel lessen keren steeds terug. Zó herkenbaar zelfs, dat we ze de *Open Deuren* zijn gaan noemen. Maar tussen al die herhaling vonden we ook inzichten die minder vaak genoemd worden, maar juist verrassend effectief bleken: de *Eye Openers*.

Dit document is geen extra rapport op de stapel, maar een *wegwijzer*. Want als er al zoveel kennis beschikbaar is, waarom blijft inclusiviteit in de praktijk dan toch zo lastig? Met deze selectie helpen we je om snel de juiste lessen én de bijbehorende publicaties te vinden.

Je kunt dit document gebruiken zoals het jou het beste uitkomt:

- Start bij de **Open Deuren** en **Eyeopeners**: de lessen die overal terugkomen, kort toegelicht, voorzien van een checklist en geïllustreerd met voorbeelden.
- Blader direct naar de **leeslijst** achterin, met links naar de originele publicatie.
- Of gebruik het als **naslagwerk** wanneer je zoekt naar een specifiek thema.
- Voor meer achtergrondinformatie: bekijk de **methode** waarmee we de publicaties hebben geanalyseerd.

Kortom: één compact overzicht van vijf jaar ervaring, onderzoek en praktijk, waar jij vandaag nog mee aan de slag kan.

## Inhoud

|                                            |    |
|--------------------------------------------|----|
| Inleiding .....                            | 1  |
| Open deuren .....                          | 3  |
| 1. Communicatie en bereik .....            | 3  |
| 2. Betrokkenheid en meedoen .....          | 5  |
| 3. Luisteren en aanpassen .....            | 6  |
| 4. Gemeenschapsopbouw .....                | 7  |
| 5. Samenwerking en netwerken .....         | 8  |
| 6. Praktische ondersteuning .....          | 10 |
| 7. Vertrouwen en relaties .....            | 11 |
| 8. Organisatie en structuur .....          | 13 |
| Eyeopeners .....                           | 15 |
| 1. Culturele toegankelijkheid .....        | 15 |
| 2. Financiële inclusie .....               | 16 |
| 3. Structurele empowerment .....           | 17 |
| Methode: van publicaties naar lessen ..... | 19 |
| Leeslijst .....                            | 21 |

## Open deuren

Hieronder behandelen we de meest terugkerende lessen, gegroepeerd volgens de volgende thema's:

1. Communicatie en bereik
2. Luisteren en aanpassen
3. Betrokkenheid en participatie
4. Samenwerking en netwerken
5. Praktische ondersteuning
6. Gemeenschapsopbouw
7. Vertrouwen en relaties
8. Organisatie en structuur

### 1. Communicatie en bereik

Goede communicatie is heel belangrijk voor inclusieve projecten. Het gaat niet alleen om informatie geven, maar om het maken van begrijpelijke en betekenisvolle verbindingen met verschillende groepen mensen. Bij de energietransitie moet je anders communiceren dan bij gewone voorlichting. Gebruik geen vaktaal of ambtelijke taal, maar sluit aan bij hoe mensen in het dagelijks leven praten en communiceren.

De grootste uitdaging is het overbruggen van verschillen tussen de initiatiefnemers - vaak hoogopgeleid en al geïnteresseerd in duurzaamheid - en andere groepen die andere zorgen en interesses hebben. Je moet rekening houden met culturele verschillen en in staat zijn om ingewikkelde energiebegrippen uit te leggen in praktische, herkenbare voordelen. Goede inclusieve communicatie gaat verder dan alleen vertalen; het betekent je hele aanpak aanpassen aan verschillende culturele gewoontes en informatiebehoeften.

Moderne inclusieve communicatie betekent ook verschillende manieren van communiceren gebruiken - van websites tot buurtnetwerken, van beeldverhalen tot persoonlijke gesprekken. Zo maak je verschillende 'deuren' naar dezelfde informatie, zodat iedereen een manier kan vinden die bij hen past.

### Checklist Open deur 1:

- ☐ Wij gebruiken begrijpelijke taal en vermijden jargon
- ☐ Wij variëren in communicatiekanalen voor alle buurtgenoten
- ☐ Wij maken onze informatie toegankelijk met meertalige ondersteuning
- ☐ Wij gebruiken verhalen en visuele communicatie voor herkenbaarheid

**Meertalige energieconciërge doorbreekt taalbarrières**

Energiecoöperatie deA bereikt niet-Nederlandstalige bewoners via een energieconciërge die Turks en Arabisch spreekt. Deze aanpak gaat verder dan vertalen van folders – de conciërge combineert taalvaardigheid met culturele kennis en technische expertise, waardoor bewoners informatie krijgen die aansluit bij hun culturele context en woonsituatie. Deze benadering heeft geleid tot significant hogere deelname van migrantengemeenschappen aan energiebesparingsprojecten. Bewoners voelen zich gehoord, wat vertrouwen opbouwt. Het succes toont dat investeren in culturele en taalkundige competenties zich terugbetaalt in bredere participatie en effectievere energiebesparingen.

*Bron: Van losse acties tot een totaalconcept: de aanpak energieconciërge van deA (ES)*

**Doelgroepgerichte aanpak voor 'Nieuwe conservatieven'**

HIER identificeert de 'Nieuwe conservatieven' als kansrijke doelgroep voor verduurzaming. Deze groep, vaak hoogopgeleide 45-plussers in koopwoningen, staat open voor technologische innovatie maar hecht aan traditionele waarden. Hun communicatieonderzoek toont dat deze doelgroep gevoelig is voor autoriteitsargumenten en een nuchtere kwaliteitsbenadering. Voor effectieve activatie is het cruciaal om de juiste overtuigingsstrategieën te gebruiken: benadruk comfort, keuzevrijheid en geopolitieke voordelen van verduurzaming, terwijl argumenten rond schaarste of gratis extra's vermeden worden.

*Bron: Als gemeente nieuwe doelgroepen activeren om thuis te verduurzamen. De 'Nieuwe conservatieven' zijn kansrijk (HIER)*

**Vertrek vanuit ontmoetingsplek in de wijk**

In de Rotterdamse wijk Het Oude Westen hebben bewoners sinds kort een centraal punt in de wijk om samen te werken aan een duurzamere wijk: Werkplaats Duurzaam. De werkplaats Duurzaam is opgericht door de bewonersgroep Aktiegroep Het Oude Westen. In het wijkcentrum van De Aktiegroep komen ontzettend veel burens dagelijks binnen. De Aktiegroep zag kansen in de wijk om veel meer kennis te delen en duurzame initiatieven te vergroten. Daarom werkten ze toe naar het oprichten van een ontmoetingsplek om dat te stimuleren.

*Bron: Bewonersgroep het Oude Westen zet duurzaamheid centraal in nieuwe ontmoetingsplek (LSA Bewoners)*

**De energietransitie begint aan de keukentafel van gezinnen**

Uit het onderzoek 'Gezinspraak' blijkt dat beslissingen over verduurzaming zelden door één individu worden genomen. In plaats daarvan is het een gezinsproces, waarin verschillende prioriteiten samenkomen. Gezinnen maken duurzame keuzes wanneer deze aansluiten bij hun dagelijkse behoeften, waarbij wooncomfort en lagere energiekosten de belangrijkste drijfveren zijn.

*Bron: Gezinspraak. Hoe gezinnen besluiten over energiebesparing (Buurkracht)*

## 2. Betrokkenheid en meedoen

Inclusie gaat over betrokkenheid en oprechte interesse. Het is meer dan alleen informatie geven of mensen uitnodigen voor bijeenkomsten. Het gaat erom te begrijpen dat mensen op verschillende manieren betrokken willen zijn. Een aanpak die voor iedereen hetzelfde is, werkt meestal niet voor iedereen. Bij inclusieve participatie houd je rekening met verschillen in tijd, energie, vaardigheden, interesses en persoonlijke situaties.

Het is belangrijk om verschillende manieren van meedoen aan te bieden. Van licht (zoals informatie ontvangen of op afstand meedenken) tot intensief (zoals mee-organiseren of leiding nemen). Elke manier van meedoen is waardevol, en mensen moeten kunnen overstappen van de ene naar de andere manier als ze dat willen. Voor flexibele participatie moet je afstappen van traditionele vergaderingen en besluitvorming. Probeer nieuwe vormen uit, zoals online én fysieke bijeenkomsten, inbreng geven wanneer het uitkomt, creatieve workshops, wandelingen door de buurt, bijeenkomsten bij mensen thuis en netwerken waar bewoners elkaar helpen. Het gaat erom dat jij naar de mensen toe gaat, in plaats van te verwachten dat zij naar jou komen.

### Checklist Open deur 2:

- ☐ Wij zorgen voor laagdrempelige toegang zonder financiële barrières
- ☐ Wij organiseren activiteiten op toegankelijke locaties en tijden
- ☐ Wij bieden flexibele opties aan om deel te nemen

### Van deur-tot-deur; van persoonlijk contact naar plannen

Het is meermaals bewezen dat van deur-tot-deur gesprekken voeren de beste manier is om contacten in de buurt te vergroten. Maar zomaar op buurtgenoten afstappen en een praatje maken is soms best spannend. Geen nood. Je kunt het leren! Als voorzitter van een bewonerscommissie uit Breda organiseerde Liesbeth Roks, regelmatig bijeenkomsten waarbij bewoners van 'haar' flat ideeën konden aandragen. Maar de opkomst was vaak bedroevend laag. Nu schenkt ze koffie bij de lift en komen allerlei initiatieven eindelijk van de grond. "Na 32 jaar ontdekte ik wie mijn buurman was." In onderstaand artikel geven we je tips over gesprekken aangaan met je burens. En je kan er ook meer lezen over het voorbeeld uit Breda.

Bron: [\*Een gesprek met je burens; met voorbeeld vragenlijst \(LSA Bewoners\)\*](#)

### Inclusief participatieontwerp doorbreekt traditionele patronen

NMF en Buurkracht hebben met de Participatietafel Energie een systematische methode ontwikkeld voor inclusiever participatieontwerp. Ze identificeren en verwijderen drempels voor deelname zoals tijd, locatie en communicatiestijl. Hun onderzoek toont aan dat traditionele participatieprocessen systematisch bepaalde groepen uitsluiten. Het inclusief participatieontwerp begint met analyse van wie wel en niet deelneemt. Praktische barrières zoals onhandige timing, ontoegankelijke locaties, vakjargon of lange vergaderingen zijn vaak bepalend voor deelname. De oplossing ligt in het diversifiëren van participatieformats (informatiemarktjes, WhatsApp-consultatie, straatinterviews, workshops) en het creëren van 'veilige ruimtes' waar mensen kunnen oefenen met participatie voordat ze in formele settings deelnemen.

*Bron: [Handvatten voor inclusievere participatie in de energietransitie](#) (NMF/Buurkracht)*

### 3. Luisteren en aanpassen

Goed luisteren is heel belangrijk bij inclusief werken, maar wordt vaak onderschat. Het is meer dan alleen horen wat mensen zeggen. Het gaat erom dat je echt begrijpt wat er speelt: welke zorgen mensen hebben, wat ze motiveert en wat ze tegenhoudt. Om goed te luisteren moet je bescheiden zijn. Je moet bereid zijn om je eigen ideeën aan te passen op basis van wat je hoort.

Dit betekent in de praktijk dat projecten moeten worden opgezet als leerprocessen, niet als vaste plannen. Er moet ruimte zijn om bij te sturen, nieuwe inzichten te gebruiken en dingen uit te proberen. Hiervoor zijn andere manieren van financieren, plannen maken en samenwerken nodig.

Het is belangrijk om onderscheid te maken tussen je hoofddoel (dat meestal hetzelfde blijft) en de manier waarop je dat doel wilt bereiken (dat flexibel moet zijn). Als mensen weerstand of twijfels hebben, is daar vaak een goede reden voor. Die reden bevat waardevolle informatie over hoe je het project kunt verbeteren.

#### Checklist Open deur 3:

- ☐ Wij luisteren actief naar behoeften en zorgen van onze burens
- ☐ Wij vragen feedback en passen ons aan
- ☐ Wij hebben een aanpak die flexibele kan worden aangepast
- ☐ Wij evalueren regelmatig onze inclusiviteitsaanpak

### Weerstand als waardevolle feedback voor projectverbetering

In hun gids over het omgaan met weerstand schrijft Energie Samen: "Zie weerstand als een kans om je project te verbeteren." Traditioneel wordt weerstand gezien als iets dat overwonnen moet worden, maar deze benadering mist vaak de onderliggende boodschap. Door empathisch te luisteren naar concrete zorgen en eerdere ervaringen, ontstaan waardevolle inzichten. Hierbij is het belangrijk onderscheid te maken tussen constructieve weerstand (gebaseerd op legitieme zorgen) en destructieve weerstand (bedoeld om verandering tegen te houden).

*Bron: [Hoe ga je om met weerstand als je iedereen mee wil laten doen](#) (Energie Samen)*

### Participatief onderzoek: de doelgroep als expert van eigen situatie

Het Energy Citizenship Empowerment Kit waar Buurkracht aan heeft meegewerkt, benadrukt het belang van actieve feedback van deelnemers. Deze aanpak erkent bewoners als experts van hun eigen leven. De methode combineert kennisverzameling met het versterken van gemeenschapsbanden, wat leidt tot oplossingen die professionals vaak missen en tot een hogere motivatie bij bewoners om aanbevelingen daadwerkelijk op te volgen.

*Bron: [Energy Citizenship Empowerment Kit Dutch](#) (Buurkracht e.a.)*

## 4. Gemeenschapsopbouw

Sterke buurtbanden zijn essentieel voor een eerlijke energietransitie, maar dit wordt vaak vergeten. Het draait niet alleen om activiteiten organiseren, maar vooral om mensen met elkaar verbinden. In hechte buurten lossen mensen samen problemen op. In buurten zonder sterke banden zien we meer egoïstisch gedrag en wantrouwen.

Begin bij wat er al bestaat in de buurt: kijk naar bestaande netwerken, plekken waar mensen samenkomen en naar informele leiders. Gebruik deze bestaande structuren in plaats van nieuwe te bedenken. Elke buurt heeft eigen gewoontes en sleutelfiguren. Succesvolle projecten maken hier slim gebruik van.

Het werkt goed als je praktische doelen (zoals energie besparen) combineert met sociale doelen (zoals nieuwe contacten maken). De meest geslaagde projecten zijn die waar mensen later zeggen: "We kwamen voor de zonnepanelen, maar hebben vooral nieuwe vrienden gemaakt." Deze sociale verbindingen maken buurten sterker en beter voorbereid op toekomstige uitdagingen.

### Checklist Open deur 4:

- ☐ Wij versterken de sociale cohesie binnen de gemeenschap
- ☐ Wij stimuleren dialoog tussen verschillende groepen
- ☐ Wij creëren een gedeeld doel waar iedereen zich mee kan identificeren
- ☐ Wij vieren successen om motivatie en verbondenheid te versterken

**Warme burendagen: gezelligheid als motor voor betrokkenheid**

Het initiatief '50 Tinten Groen' in Assendorp toont hoe krachtige informele bijeenkomsten kunnen zijn. Hun 'warme burendagen' combineren sociale gezelligheid met energietips in een ontspannen sfeer waar buren elkaar ontmoeten. Deze aanpak werkt omdat mensen zich niet als doelgroep voelen, maar als buren die samen leuke dingen doen. Tijdens deze evenementen ontstaan vaak spontaan samenwerkingen rondom verduurzaming. De lage drempel maakt het succesvol: iedereen kan langskomen, kinderen zijn welkom, en er is geen verplichte inbreng. Deze informele aanpak leidt tot veel hogere deelname dan traditionele bewonersavonden en tot duurzamere betrokkenheid omdat mensen zich onderdeel voelen van een gemeenschap in plaats van alleen een energieproject.

*Bron: Kwetsbare groep: wel een eigen woning, geen geld (Energie Samen)*

**Gezamenlijke ambitie als bindmiddel voor diversiteit**

LSA benadrukt het belang van een gedeelde visie als bindmiddel: "Creëer een gezamenlijke ambitie waar iedereen naartoe werkt om gemeenschapsgevoel te creëren." Deze ambitie moet organisch ontstaan uit gesprekken met bewoners over hun diverse behoeften - van lagere energierekeningen tot meer groen of sociale cohesie. Dit vraagt om het vinden van een gemeenschappelijke deler die breed gedragen wordt én inspireert tot actie. Voorbeelden als "een buurt waar iedereen kan meedoen aan de energietransitie" werken omdat ze zowel inclusief als richtinggevend zijn. Het proces zelf is waardevol: door samen over de toekomst na te denken ontstaan verbindingen en groeit wederzijds begrip. Een goede gezamenlijke ambitie wordt vertaald naar concrete, haalbare stappen waarbij iedereen naar vermogen bijdraagt.

*Bron: 3 tips om de buurt betrokken te houden bij de energietransitie (LSA)*

**5. Samenwerking en netwerken**

Voor een inclusieve energietransitie moeten organisaties samenwerken. Eén organisatie kan dit niet alleen. We hebben netwerken nodig waarin verschillende partijen hun kennis, contacten en vertrouwen delen. Het werkt beter om bestaande netwerken met elkaar te verbinden dan nieuwe structuren op te zetten.

Om goed samen te werken, moet je eerst weten wie er al actief zijn in de buurt. Welke organisaties zijn er? Wie zijn de informele leiders? Welke verenigingen en initiatieven bestaan er al? Hoe werken ze samen of juist niet? Door dit 'sociale landschap' goed in kaart te brengen, kun je nieuwe samenwerkingen starten zonder bestaande relaties te verstoren.

De beste partners zijn vaak niet degenen die je als eerste zou bedenken. Sportclubs kunnen soms bepaalde groepen mensen beter bereiken dan welzijnsorganisaties.

Religieuze gemeenschappen worden soms meer vertrouwd dan de gemeente. Lokale ondernemers kunnen vaak sneller handelen dan grote organisaties. Het gaat erom te ontdekken wie echt invloed heeft en wie mensen vertrouwen in verschillende gemeenschappen.

#### Checklist Open deur 5:

- ☐ Wij werken samen met lokale organisaties die al verschillende gemeenschappen kennen
- ☐ Wij betrekken sleutelfiguren en ambassadeurs uit de gemeenschappen
- ☐ Wij benutten bestaande ontmoetingsplekken en sociale structuren
- ☐ Wij versterken verbindingen tussen verschillende groepen

#### Netwerkscan onthult verborgen gemeenschapsstructuren

Energie Samen heeft een efficiënte methode ontwikkeld voor het in kaart brengen van buurtnetwerken door sleutelpersonen te identificeren en interviewen. Deze netwerkscan begint met het inventariseren van zowel formele als informele ontmoetingsplekken en het identificeren van vertrouwde, verbindende personen in de gemeenschap - niet alleen de zichtbare leiders, maar juist de mensen die breed bekend staan en naar wie anderen luisteren. Door interviews met deze sleutelfiguren ontstaat inzicht in wat mensen bezighoudt, welke communicatiekanalen ze gebruiken en wie ze vertrouwen. Dit maakt het mogelijk om diverse netwerken aan te boren en niemand over het hoofd te zien. Het resultaat: in plaats van ongerichte massacommunicatie kunnen gerichte persoonlijke contacten worden gelegd via vertrouwde personen, wat leidt tot betekenisvollere betrokkenheid.

Bron: [Netwerkscan](#) (Energie Samen)

#### Strategische partnerschappen met bestaande vertrouwensrelaties

HIER benadrukt het belang van samenwerking met organisaties die al vertrouwensrelaties hebben. In plaats van rechtstreeks contact te leggen met onbekende doelgroepen, is het effectiever samen te werken met organisaties die al jaren investeren in vertrouwensrelaties. Deze partnerschappen vereisen wederzijdsheid: bied praktische ondersteuning of versterk hun doelstellingen in ruil voor toegang tot hun netwerk. Investeer eerst in de relatie zonder direct iets terug te verwachten door deel te nemen aan activiteiten en hun uitdagingen te leren kennen. Het resultaat is niet alleen toegang tot anders onbereikbare gemeenschappen, maar ook verrijking van het eigen perspectief.

Bron: [De kenniscollectie samenwerken met bewonersinitiatieven](#) (HIER)

### Maak een netwerkkaart van de buurt

Om samen woningen te verduurzamen en te bouwen aan een gemeenschap, heb je een groep burens nodig. Daarbij lopen behoorlijk wat bewonerscollectieven aan tegen de moeite die het kost om vanuit het thema energie in contact te komen met buurtgenoten. De Zandbewoners uit Den Bosch hebben hiervoor een mooie manier gevonden, de netwerkkaart, waarbij al snel bleek dat ze samen heel veel mensen kennen in de buurt. Ze hadden een kaart van hun buurt laten uitprinten en vroegen een groep mensen om hulp gevraagd door op een kaart aan te geven welke adressen zij allemaal nog meer kennen. Met de 20% aanwezigen kenden ze samen 70% van alle burens.

Bron: *Wie kennen jullie al? Maak een netwerkkaart van de buurt (LSA)*

## 6. Praktische ondersteuning

Inclusiviteit begint vaak met het wegnemen van praktische drempels die mensen tegenhouden om mee te doen. Deze drempels zijn voor initiatiefnemers soms zo normaal dat ze deze niet meer zien, maar voor anderen kunnen ze een groot obstakel zijn. Praktische ondersteuning betekent dat je mensen helpt om van hun huidige situatie naar hun doel te komen.

Goede ondersteuning begint met begrijpen hoe het dagelijks leven van je doelgroep eruit ziet. Waar maken ze zich zorgen over? Welke obstakels komen ze tegen? Welke vaardigheden hebben ze nodig? Wat voor hulp zouden ze echt waarderen?

Hiervoor moet je onderzoek doen, maar vooral goed luisteren en je inleven in anderen. Het belangrijkste is dat je mensen helpt op een manier die hun zelfstandigheid en waardigheid respecteert. Het gaat niet om 'hulpverlening' vanuit een hogere positie, maar om 'ondersteuning bieden' als gelijken. Mensen moeten zich sterker voelen door je hulp, niet afhankelijker.

### Checklist Open deur 6:

- ☐ Wij bieden concrete hulp die direct iets kan bijdragen
- ☐ Wij dragen bij aan het wegnemen van praktische drempels
- ☐ Wij zorgen voor toegankelijke faciliteiten
- ☐ Wij organiseren opleiding en training om kennis en vaardigheden te versterken

**Concrete hulp als vertrouwensopbouwende eerste stap**

Zutphen Energie heeft ontdekt dat praktische hulp een krachtige ingang is: "Het bieden van praktische oplossingen, zoals energiebesparende maatregelen, gecombineerd met sociale gesprekken kan ervoor zorgen dat deelnemers zowel geholpen worden als zich gehoord voelen." Hun energiebank werkt volgens het principe 'eerst geven, dan vragen', door direct tastbare hulp te bieden zoals gratis ledlampen en tochtstrips. Deze aanpak is effectief omdat het toont dat het initiatief om mensen geeft, een positieve ervaring creëert, en directe waarde oplevert. Tijdens deze hulp ontstaan natuurlijke gesprekken die wederzijds begrip opbouwen, wat uiteindelijk heeft geleid tot actieve betrokkenheid en vrijwilligerswerk van veel deelnemers.

*Bron: Slim samenwerken in (energie) armoede: Zutphen Energie (Energie Samen)*

**Financiële inclusiviteit door solidariteitsmodellen**

Onderzoek naar financiële principes voor inclusiviteit benadrukt het belang van lage financiële drempels via kleine participaties of lage bijdragen. Dit erkent dat traditionele energieprojecten vaak onbereikbare investeringen vereisen, waardoor mensen met lagere inkomens worden uitgesloten van voordelen terwijl zij juist baat zouden hebben bij lagere energiekosten. Solidariteitsmodellen bieden een oplossing door eerlijkere verdeling van risico's en baten, variërend van 'pay-it-forward' constructies tot inkomensafhankelijke bijdragen. Ook worden verschillende participatiemogelijkheden gecreëerd: naast financiële deelname kan men bijdragen via tijd, netwerk of ambassadeurschap. Deze inclusieve aanpak vergt creatieve constructies maar versterkt community ownership en creëert een bredere solidariteitscultuur.

*Bron: Financiële principes voor inclusiviteit (Energie Samen)*

**7. Vertrouwen en relaties**

Vertrouwen is de basis voor inclusieve projecten. Zonder vertrouwen werkt niets goed: gesprekken blijven oppervlakkig, mensen doen met tegenzin mee en samenwerking is broos. Vertrouwen kun je niet kopen of afdwingen. Het groeit langzaam door betrouwbaar te zijn over langere tijd.

Veel groepen, vooral die slechte ervaringen hebben met de overheid of grote organisaties, beginnen met weinig vertrouwen. Daarom moet je extra tijd steken in het bouwen van relaties, open communicatie en het nakomen van beloftes. Kleine beloftes nakomen is vaak belangrijker dan grote beloftes maken.

Vertrouwen heeft drie kanten: vertrouwen in kunde ("Kunnen ze dit echt?"), vertrouwen in eerlijkheid ("Menen ze wat ze zeggen?") en vertrouwen in bedoelingen ("Doen ze dit voor ons of voor zichzelf?"). Elke kant heeft andere aandacht nodig en kan op verschillende manieren worden geschaad.

#### Checklist Open deur 7:

- ☐ Wij bouwen langdurige relaties op, gebaseerd op wederzijds respect
- ☐ Wij zorgen voor transparantie in doelen en processen
- ☐ Wij tonen respect voor diversiteit in alle vormen
- ☐ Wij benaderen mensen vanuit gelijkwaardigheid, niet vanuit hulpverlening

#### Persoonlijk contact als fundament voor vertrouwensopbouw

Het Rotterdams Milieucentrum benadrukt dat vertrouwen wordt opgebouwd door persoonlijk contact met oprechte interesse en empathie. Hun milieucoaches werken niet als vertegenwoordigers van een instituut maar als behulpzame bureaus die tijd investeren in het leren kennen van mensen en hun situatie. Deze persoonlijke aanpak is bijzonder effectief bij gemeenschappen die wantrouwig zijn tegenover instanties en zorgt ervoor dat mensen zich minder beoordeeld voelen en eerder kwetsbare informatie delen. De resulterende vertrouwensrelatie maakt interventies effectiever omdat mensen adviezen serieuzer nemen en het programma aanbevelen bij anderen. Cruciaal hierbij is dat de interesse authentiek moet zijn; mensen herkennen snel wanneer dit niet zo is.

*Bron: 'Wij geloven in groepsprocessen' - De energieaanpak van het Rotterdams Milieucentrum (HIER)*

#### Vertrouwen opbouwen door gelijkwaardige samenwerking

Het onderzoeksproject 'Energie en armoede' benadrukt dat vertrouwen essentieel is in de aanpak van energiearmoede. Echte vooruitgang ontstaat alleen wanneer mensen in armoede als gelijkwaardige partners worden betrokken. Hun aanbeveling is helder: "Borg structurele samenwerking zowel intern als extern met zoveel mogelijk betrokken partijen." Hierbij is de inzet van ervaringswerkers - mensen die zelf armoede hebben ervaren - cruciaal om beleid te ontwikkelen dat werkelijk aansluit bij de leefwereld van bewoners. De werkbijeenkomst met diverse stakeholders toonde dat deze samenwerking leidt tot waardevolle inzichten, zoals het belang van toegankelijke taal zonder belerende termen en het vermijden van stigmatiserende 'labels'. Vertrouwen wordt niet gewonnen door top-down interventies maar door een oprechte dialoog waarin de stem van mensen met armoede-ervaring centraal staat.

*Bron: 'Energie en armoede. Het belang van het borgen van de stem van mensen in armoede' (LSA bewoners/TNO/ Sterk uit Armoede/Buurkracht)*

## 8. Organisatie en structuur

Om inclusief te zijn, moet je als organisatie ook inclusief werken. Dit gaat verder dan alleen een divers bestuur hebben. Het betekent dat alle processen, culturen en structuren in de organisatie inclusief moeten zijn. Veel initiatieven mislukken omdat hun manier van werken onbedoeld mensen uitsluit. Een inclusieve organisatie begint met eerlijk naar jezelf kijken: Wie zijn we? Hoe werken we? Welke ongeschreven regels hebben we?

Veel organisaties hebben vaste ideeën over hoe mensen horen te communiceren, wat professioneel is en hoe besluiten genomen worden. Deze ideeën kunnen drempels vormen voor mensen met andere achtergronden of communicatiestijlen. Het doel is niet om alle structuren weg te halen, maar om bewust structuren te maken die iedereen laten meedoen. Dit betekent bijvoorbeeld dat je verschillende manieren van communiceren waardeert, verschillende soorten kennis erkent, flexibele werktijden mogelijk maakt en ruimte geeft voor verschillende manieren om bij te dragen.

### Checklist Open deur 8:

- ☐ Wij zorgen voor diversiteit in het bestuur en kernteam
- ☐ Wij maken inclusiviteit een structureel onderdeel van beleid
- ☐ Wij organiseren democratische en inclusieve besluitvorming
- ☐ Wij delen successen en leren van ervaringen

### Divers bestuur als katalysator voor inclusieve besluitvorming

Het advies luidt: "Maak je bestuur diverser voor betere vertegenwoordiging." Echte diversiteit gaat verder dan verschillende gezichten; het vraagt om ruimte voor diverse denkstijlen en communicatievormen. Nieuwe bestuursleden passen zich niet alleen aan - de organisatie past zich ook aan hen aan. Dit betekent flexibele vergadertijden, begrijpelijke taal, besluitvorming die zowel rationele als persoonlijke input waardeert, en diverse leiderschapsstijlen. Diverse besturen nemen betere besluiten door meer perspectieven, vroege probleemsignalering, en bredere netwerken. De uitdaging: verschillen zien als verrijking, zelfs wanneer inclusieve processen meer tijd kosten dan homogene besluitvorming.

*Bron: Hoe betrek je meer mensen met een niet-westerse achtergrond (Energie Samen)*

**Inclusiviteit structureel inbedden in organisatie**

Het onderzoek toont: "Borg inclusiviteit in het beleid, ook in budgetten." Incidentele aandacht voor inclusiviteit is onvoldoende. Inclusiviteit moet verankerd worden als vast onderdeel van beleidsvorming, met expliciet budget en tijd voor gezamenlijk leren. Dit vraagt dat projectleiders in de energietransitie dit structureel in hun participatieaanpak opnemen en evalueren. Voor deze verandering is het nodig om relevante kennis en expertise toegankelijk te maken, participatie-adviseurs een permanente rol te geven, en systematisch te monitoren en evalueren op heldere inclusiecriteria.

*Bron: Eindverslag Inclusiever Participatieontwerp (NMF/Buurkracht)*

## Eyeopeners

Naast de vaak genoemde 'Open Deuren' vonden we ook minder vaak benoemde maar mogelijk zeer impactvolle inzichten: de 'Eyeopeners'. Deze thema's kwamen weliswaar minder frequent voor in de publicaties, maar vertegenwoordigen structurele veranderingen die de potentie hebben om inclusiviteit diepgaand en duurzaam te verankeren. Waar Open Deuren vaak operationele aanbevelingen zijn, richten Eyeopeners zich op systeemverandering en fundamentele verschuivingen in hoe we denken over en werken aan inclusiviteit. Deze inzichten verdienen bijzondere aandacht omdat ze de basis kunnen vormen voor verandering in denken en doen op de lange termijn.

Hieronder behandelen we de meest terugkerende lessen, gegroepeerd volgens de volgende thema's:

1. Culturele toegankelijkheid
2. Financiële inclusie
3. Structurele empowerment

### 1. Culturele toegankelijkheid

Culturele toegankelijkheid betekent drempels wegnemen die voortkomen uit taal, cultuur en context, zodat diverse groepen zich herkennen in je initiatief en veilig kunnen deelnemen. In de publicaties over inclusiviteit gaat het terugkerend om begrijpelijke en waar nodig meertalige communicatie, het inzetten van sleutelfiguren en rolmodellen, en het bewust aansluiten bij verschillende leefwerelden. Ook wordt benadrukt om stigmatiserende termen te vermijden, actief te luisteren, en gelijkwaardigheid zichtbaar te maken in besluitvorming. In de praktijk versterken persoonlijke inspanning en het werken via bestaande netwerken het vertrouwen en de duurzame betrokkenheid.

#### Checklist Eyeopener 1:

- ☐ Wij ontwikkelen en gebruiken cultureel sensitieve communicatie
- ☐ Wij passen activiteiten aan op culturele context
- ☐ Wij bieden meertalige ondersteuning

### Culturele toegankelijkheid voor inclusieve energietransitie

Uit onderzoek blijkt: "Maak communicatie helder en toegankelijk voor verschillende doelgroepen." Eéntalige communicatie is vaak onvoldoende. Culturele toegankelijkheid vraagt om informatie in meerdere talen, visuele hulpmiddelen en eenvoudige taal. Dit betekent dat energiecoöperaties bewust moeten communiceren met respect voor culturele verschillen en diverse leefwerelden. Voor deze inclusieve benadering is het essentieel om sleutelfiguren uit gemeenschappen te betrekken, stigmatiserende termen te vermijden, en actief te luisteren naar behoeften van verschillende culturele groepen binnen de gemeenschap.

Bron: [\*Lokale Energie Monitor 2024 \(HIER\)\*](#)

## 2. Financiële inclusie

Financiële inclusie vormt het fundament voor eerlijke participatie in de energietransitie. Financiële drempels zijn vaak onzichtbaar maar zeer bepalend voor wie kan meedoen. Energiecoöperaties en -initiatieven die financiële inclusie centraal stellen, ontwikkelen gedifferentieerde bijdragemodellen waarin mensen naar draagkracht kunnen deelnemen. Ze maken kosten en opbrengsten transparant en bespreekbaar, waardoor taboes rond geld worden doorbroken. Opvallend effectief zijn solidariteitsfondsen die deelname mogelijk maken voor mensen met beperkte middelen. De praktijkvoorbeelden uit Rotterdam en landelijke gebieden tonen dat financiële inclusie verder gaat dan alleen kortingen; het vraagt om fundamenteel anders denken over eigenaarschap, waarbij collectieve voordelen voorrang krijgen boven individueel rendement. Dit principe blijkt cruciaal voor het bereiken van groepen die traditioneel buiten beeld blijven bij verduurzamingsprojecten.

### Checklist Eyeopener 2:

- ☐ Wij realiseren bijdragemodellen op basis van draagkracht
- ☐ Wij bieden solidariteitsfondsen voor deelname
- ☐ Wij maken kosten transparant en bespreekbaar

### Financiële inclusie als sleutel tot participatie

Echte financiële inclusie gaat verder dan kortingen; het vraagt om gedifferentieerde participatiemodellen waarbij mensen naar eigen draagkracht kunnen bijdragen. Deelnemers moeten zelf kunnen bepalen hoeveel ze financieel inleggen. Dit betekent variabele contributiemodellen, lage instapdrempels (zoals €25-deelname of obligaties van €200), en transparante communicatie over opbrengsten die terugvloeien naar de wijk. In Rotterdam bleek dat bij sommige coöperaties bijna 75% van de deelnemers koos voor een lage instap, wat de effectiviteit aantoont. De uitdaging: financiële barrières wegnemen zonder te stigmatiseren en collectieve voordelen boven individueel rendement stellen.

Bron: *Mensen betrekken - het Rotterdamse Model (Energie Samen)*

### Voorbeeld financiële inclusie bij gespikkelde VvE

De leden van een VvE in Rotterdam verschillen qua leeftijd en inkomen. Hierdoor is de financiële draagkracht verschillend om op eigen initiatief te verduurzamen. Door de verduurzaming samen aan te gaan worden de kosten op alle leden gelijk verdeeld en worden onderzoek naar en uitvoering van de maatregelen, financiën en subsidies zo veel mogelijk centraal georganiseerd en voorbereid. Onder andere voor dit proces is ondersteuning aangevraagd bij LSA Bewoners.

Bron: *Procesondersteuning bij financiële constructies VvE (LSA Bewoners)*

## 3. Structurele empowerment

Structurele empowerment gaat verder dan eenmalige acties of losse projecten. Het draait om het duurzaam versterken van de positie van bewoners en initiatiefnemers, zodat zij blijvend invloed hebben op besluiten en uitvoering. In de kern combineert structurele empowerment drie sporen: capaciteitsopbouw (toegang tot kennis en tools), gedeelde zeggenschap (transparante besluitvorming met ruimte voor eigen leiderschap), en institutionalisering (succesvolle aanpakken borgen in beleid). In de praktijk betekent dit dat je processen ontwerpt met duidelijke stappen en terugkoppeling. Je maakt middelen laagdrempelig beschikbaar, creëert doorgroeipaden voor nieuwe en ervaren mensen, en zorgt voor continu leren. Zo verschuift een projectcultuur naar een inclusieve infrastructuur waarin bewoners structureel mede-vormgever zijn van beleid en uitvoering.

### Checklist Eyeopener 3:

- ☐ Wij bieden educatie voor effectieve participatie
- ☐ Wij creëren doorgroeimogelijkheden binnen initiatieven
- ☐ Wij ontwikkelen leiderschap uit de gemeenschap

### Structurele empowerment door lokale kartrekkers

Structurele empowerment in energieprojecten gaat verder dan eenmalige participatie. Uit onderzoek blijkt dat lokale kartrekkers een cruciale rol spelen bij het creëren van blijvende betrokkenheid en verandering in buurten.

Kartrekkers versterken gemeenschappen door het opbouwen van netwerken, delen van kennis, en het organiseren van collectieve acties. De studie laat zien dat huishoudens binnen 200 meter van een kartrekker tot drie keer hogere kans hebben om te verduurzamen dan het buurtgemiddelde - een impact die groter is dan algemene informatiecampagnes.

Voor structurele verandering is het essentieel om kartrekkers te ondersteunen met toegang tot informatie, expertise en netwerken, terwijl hun intrinsieke motivatie behouden blijft door erkenning en waardering vanuit lokale overheden.

*Bron: Lokale kartrekkers versnellen de energietransitie in de buurt (Buurkracht)*

## Methode: van publicaties naar lessen

Het was ons doel om lessen te verzamelen op een overzichtelijke en toepasbare manier. Om de meer dan 50 publicaties van de Participatiecoalitie Aardgasvrij effectief te analyseren, hebben we AI-technieken ingezet. Deze keuze was essentieel omdat:

- Een traditionele analyse honderden uren zou kosten
- AI grote hoeveelheden tekst systematisch kan doorzoeken
- Patronen en verbanden zichtbaar worden die anders verborgen blijven

We combineerden AI (voor extractie en patroonherkenning) met menselijke expertise (voor interpretatie en validatie). Deze hybride aanpak maakte een diepere, meer systematische analyse mogelijk dan we anders hadden kunnen realiseren.

## Disclaimers

- Deze analyse is niet exact te repliceren. Omdat AI-modellen een waarschijnlijkheidsmodel hanteren, varieert de uitkomst enigszins bij elke nieuwe analyse. Toch werd er na meerdere analyses of 're-runs' een duidelijk consistent patroon zichtbaar in lessen.
- Omdat de publicaties verwijzen naar ervaringskennis is het niet mogelijk om een databasebaseerde impactanalyse te maken: we hebben geen data over duurzaamheid van interventies of informatie n.a.v. follow-ups.

## Bronverdeling

Analyse van meer dan 50 publicaties, verdeeld over:

- ES: 23 publicaties (46%)
- HIER: 11 (22%)
- Buurkracht: 5 (10%)
- LSA: 5 (10%)
- NMF: 3 (6%)
- Meerdere partners: 3 (6%)

## Stap 1: Dataverzameling

- We hebben de publicaties ingeladen in het kennismanagement softwarepakket Notion en in een database verwerkt en gelabeld op thema ('inclusiviteit', 'samenwerken met de gemeente') en organisatie.
- Vervolgens hebben we de database gefilterd op 'inclusiviteit'.
- Elke publicatie is vervolgens uitgelezen met de AI met de prompt: [meest voorkomende aanbevelingen]. Dit leidde per publicatie tot een reeks lessen.

### *Stap 2: Samenvoeging en herformulering lessen*

- Vervolgens heeft de AI opdracht gekregen tot samenvoeging van vergelijkbare lessen, bijvoorbeeld:
  - "Zorg voor draagvlak" + "Creëer draagvlak bij stakeholders" → samengevoegd
  - "Luister naar doelgroep" + "Vraag input" → gecombineerd
- En daarna om het uniform te herschrijven met actieve werkwoorden, concrete handelingen en heldere doelen

### *Stap 3: Thematische clustering*

De AI heeft vervolgens de opdracht gekregen om hoofdthema's te destilleren en daar de vier meest genoemde lessen aan te koppelen.

### *Stap 4: Frequentie meting en ranking*

Tot slot heeft de AI de opdracht gekregen om de frequentie van elke les te tellen en te analyseren hoe diep deze les in elke publicatie wordt uitgewerkt. Dit leidde tot de top 8.

### *Extra stap: Minst voorkomende lessen*

We waren ook nieuwsgierig naar 'Eyeopeners', dus we hebben een zoekopdracht laten uitvoeren naar de minst voorkomende lessen waarvan we vermoedden dat ze een hoge impact hebben. De AI heeft hiervoor de opdracht gekregen om de lessen per publicatie na te lopen en de minst voorkomende les-clusters te identificeren.

### *Extra stap: Controle van de AI-output*

Om de betrouwbaarheid van de AI-output te verifiëren, zijn er steekproeven uitgevoerd waarbij het voorkomen van de lessen in de genoemde publicaties is gecontroleerd.

## Leeslijst

| Titel                                                                           | Partner                   | Link                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
|---------------------------------------------------------------------------------|---------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| De middengroepen betrekken                                                      | Buurkracht, Energie Samen | <a href="https://departicipatiecoalitie.nl/wp-content/uploads/2026/01/201909-Middengroepen-aadrgasvrije-wijken-dorpen-Duurzaam-Door-Buurtwarmte_rapport_def2.pdf">https://departicipatiecoalitie.nl/wp-content/uploads/2026/01/201909-Middengroepen-aadrgasvrije-wijken-dorpen-Duurzaam-Door-Buurtwarmte_rapport_def2.pdf</a> |
| Handvatten voor inclusievere participatie in de energietransitie                | Buurkracht, NMF           | <a href="https://departicipatiecoalitie.nl/wp-content/uploads/2026/01/23.09.2024- Handvatten-doc-Inclusief-Participatieontwerp_DD.pdf">https://departicipatiecoalitie.nl/wp-content/uploads/2026/01/23.09.2024- Handvatten-doc-Inclusief-Participatieontwerp_DD.pdf</a>                                                       |
| Eindverslag Inclusiever Participatieontwerp                                     | Buurkracht/ NMF           | <a href="https://departicipatiecoalitie.nl/wp-content/uploads/2026/01/23.09.2024-Eindverslag-Inclusiever-Participatieontwerp_DD.pdf">https://departicipatiecoalitie.nl/wp-content/uploads/2026/01/23.09.2024-Eindverslag-Inclusiever-Participatieontwerp_DD.pdf</a>                                                           |
| Energy Citizenship Empowerment Kit Dutch                                        | Buurkracht                | <a href="https://energycommunityplatform.eu/wp-content/uploads/2024/03/Energy-Citizenship-Empowerment-Kit-Dutch.pdf">https://energycommunityplatform.eu/wp-content/uploads/2024/03/Energy-Citizenship-Empowerment-Kit-Dutch.pdf</a>                                                                                           |
| Gezinspraak. Hoe gezinnen besluiten over energiebesparing                       | Buurkracht                | <a href="https://buurkracht.nl/kennis-en-inzichten/hoe-gezinnen-besluiten-over-energiebesparing/">https://buurkracht.nl/kennis-en-inzichten/hoe-gezinnen-besluiten-over-energiebesparing/</a>                                                                                                                                 |
| Lokale kartrekkers versnellen de energietransitie in de buurt                   | Buurkracht                | <a href="https://buurkracht.nl/kennis-en-inzichten/hoe-lokale-bewoners-de-energietransitie-kunnen-versnellen/">https://buurkracht.nl/kennis-en-inzichten/hoe-lokale-bewoners-de-energietransitie-kunnen-versnellen/</a>                                                                                                       |
| Samen Lokaal In Beweging_Werkboek v1.0                                          | Buurkracht                | <a href="https://buurkracht.nl/kennis-en-inzichten/onderzoek-tno-buurkracht/">https://buurkracht.nl/kennis-en-inzichten/onderzoek-tno-buurkracht/</a>                                                                                                                                                                         |
| Energie en armoede. Het belang van het borgen van de stem van mensen in armoede | Buurkracht, LSA           | <a href="https://klimaatverbond.nl/wp-content/uploads/2023/05/20230525-Energie-en-armoede-Het-belang-van-het-borgen-van-de-stem-van-mensen-in-armoede.pdf">https://klimaatverbond.nl/wp-content/uploads/2023/05/20230525-Energie-en-armoede-Het-belang-van-het-borgen-van-de-stem-van-mensen-in-armoede.pdf</a>               |
| Mensen betrekken - het Rotterdamse Model                                        | Energie Samen             | <a href="https://academie.energiesamen.nu/academie/collecties/316/opwekprojecten-voor-iedereen/323/mensen-betrekken:-het-rotterdamse-model">https://academie.energiesamen.nu/academie/collecties/316/opwekprojecten-voor-iedereen/323/mensen-betrekken:-het-rotterdamse-model</a>                                             |
| Mensen betrekken - BSR-profielen in Zeist-West                                  | Energie Samen             | <a href="https://academie.energiesamen.nu/academie/collecties/316/opwekprojecten-voor-iedereen/324/mensen-betrekken:-bsr-profielen-in-zeist-west">https://academie.energiesamen.nu/academie/collecties/316/opwekprojecten-voor-iedereen/324/mensen-betrekken:-bsr-profielen-in-zeist-west</a>                                 |
| Overzicht inclusiviteitsprojecten                                               | Energie Samen             | <a href="https://academie.energiesamen.nu/academie/publicaties/333/overzicht-inclusiviteitsprojecten">https://academie.energiesamen.nu/academie/publicaties/333/overzicht-inclusiviteitsprojecten</a>                                                                                                                         |
| Financiële principes voor inclusiviteit                                         | Energie Samen             | <a href="https://academie.energiesamen.nu/academie/collecties/316/opwekprojecten-voor-iedereen/325/financiële-principes-voor-inclusiviteit">https://academie.energiesamen.nu/academie/collecties/316/opwekprojecten-voor-iedereen/325/financiële-principes-voor-inclusiviteit</a>                                             |

|                                                                            |               |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
|----------------------------------------------------------------------------|---------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Hoe betrek je bewoners van het landelijke gebied en agrariërs              | Energie Samen | <a href="https://academie.energiesamen.nu/academie/collecties/316/opwekprojecten-voor-iedereen/415/hoe-betrek-je-bewoners-van-het-landelijke-gebied-en-agrariërs">https://academie.energiesamen.nu/academie/collecties/316/opwekprojecten-voor-iedereen/415/hoe-betrek-je-bewoners-van-het-landelijke-gebied-en-agrariërs</a>                         |
| Hoe betrek je meer mensen met een niet-westerse achtergrond                | Energie Samen | <a href="https://academie.energiesamen.nu/academie/publicaties/320/hoe-betrek-je-meer-mensen-met-een-niet-westerse-achtergrond">https://academie.energiesamen.nu/academie/publicaties/320/hoe-betrek-je-meer-mensen-met-een-niet-westerse-achtergrond</a>                                                                                             |
| Hoe ga je om met weerstand als je iedereen mee wil laten doen              | Energie Samen | <a href="https://academie.energiesamen.nu/academie/publicaties/319/hoe-ga-je-om-met-weerstand-als-je-iedereen-mee-wil-laten-doen">https://academie.energiesamen.nu/academie/publicaties/319/hoe-ga-je-om-met-weerstand-als-je-iedereen-mee-wil-laten-doen</a>                                                                                         |
| Hoe maak je je coöperatie inclusiever                                      | Energie Samen | <a href="https://academie.energiesamen.nu/academie/publicaties/318/hoe-maak-je-je-coöperatie-inclusiever">https://academie.energiesamen.nu/academie/publicaties/318/hoe-maak-je-je-coöperatie-inclusiever</a>                                                                                                                                         |
| Opwekprojecten voor iedereen                                               | Energie Samen | <a href="https://academie.energiesamen.nu/academie/collecties/316/opwekprojecten-voor-iedereen">https://academie.energiesamen.nu/academie/collecties/316/opwekprojecten-voor-iedereen</a>                                                                                                                                                             |
| Hoe betrek je kwetsbare huishoudens?                                       | Energie Samen | <a href="https://academie.energiesamen.nu/academie/collecties/345/warmte--en-bespaarprojecten-voor-iedereen-/396/hoe-betrek-je-kwetsbare-huishoudens-">https://academie.energiesamen.nu/academie/collecties/345/warmte--en-bespaarprojecten-voor-iedereen-/396/hoe-betrek-je-kwetsbare-huishoudens-</a>                                               |
| Van losse acties tot een totaalconcept: de aanpak energieconciërge van deA | Energie Samen | <a href="https://academie.energiesamen.nu/academie/publicaties/262/van-losse-acties-tot-een-totaalconcept-de-aanpak-energieconciërge-van-dea">https://academie.energiesamen.nu/academie/publicaties/262/van-losse-acties-tot-een-totaalconcept-de-aanpak-energieconciërge-van-dea</a>                                                                 |
| Om welke mensen gaat het?                                                  | Energie Samen | <a href="https://academie.energiesamen.nu/academie/collecties/316/opwekprojecten-voor-iedereen/317/om-welke-mensen-gaat-het">https://academie.energiesamen.nu/academie/collecties/316/opwekprojecten-voor-iedereen/317/om-welke-mensen-gaat-het</a>                                                                                                   |
| Mensen bereiken met hulp van een leefstijlmodel                            | Energie Samen | <a href="https://academie.energiesamen.nu/academie/collecties/345/warmte--en-bespaarprojecten-voor-iedereen-/342/mensen-bereiken-met-hulp-van-een-leefstijlmodel">https://academie.energiesamen.nu/academie/collecties/345/warmte--en-bespaarprojecten-voor-iedereen-/342/mensen-bereiken-met-hulp-van-een-leefstijlmodel</a>                         |
| Doeners betrekken met klusbedrijven in de wijk                             | Energie Samen | <a href="https://academie.energiesamen.nu/academie/collecties/345/warmte--en-bespaarprojecten-voor-iedereen-/344/doeners-betrekken-met-klusbedrijven-in-de-wijk">https://academie.energiesamen.nu/academie/collecties/345/warmte--en-bespaarprojecten-voor-iedereen-/344/doeners-betrekken-met-klusbedrijven-in-de-wijk</a>                           |
| Sociale en ecologische doelen combineren met de Donut deals                | Energie Samen | <a href="https://academie.energiesamen.nu/academie/collecties/345/warmte--en-bespaarprojecten-voor-iedereen-/285/sociale-en-ecologische-doelen-combineren-met-de-donut-deals">https://academie.energiesamen.nu/academie/collecties/345/warmte--en-bespaarprojecten-voor-iedereen-/285/sociale-en-ecologische-doelen-combineren-met-de-donut-deals</a> |
| Kwetsbare groep: wel een eigen woning, geen geld                           | Energie Samen | <a href="https://academie.energiesamen.nu/academie/publicaties/263/kwetsbare-groep-wel-een-eigen-woning-geen-geld">https://academie.energiesamen.nu/academie/publicaties/263/kwetsbare-groep-wel-een-eigen-woning-geen-geld</a>                                                                                                                       |
| Slim samenwerken in (energie) armoede: Zutphen Energie                     | Energie Samen | <a href="https://academie.energiesamen.nu/academie/collecties/345/warmte--en-bespaarprojecten-voor-iedereen-/261/slim-samenwerken-in-energie-armoede-zutphen-energie">https://academie.energiesamen.nu/academie/collecties/345/warmte--en-bespaarprojecten-voor-iedereen-/261/slim-samenwerken-in-energie-armoede-zutphen-energie</a>                 |
| Hoe maak je je coöperatie inclusiever?                                     | Energie Samen | <a href="https://academie.energiesamen.nu/academie/publicaties/318/hoe-maak-je-je-coöperatie-inclusiever">https://academie.energiesamen.nu/academie/publicaties/318/hoe-maak-je-je-coöperatie-inclusiever</a>                                                                                                                                         |
| Stappenplan energiearmoede                                                 | Energie Samen | <a href="https://academie.energiesamen.nu/academie/collecties/445/stappenplan-energiearmoede">https://academie.energiesamen.nu/academie/collecties/445/stappenplan-energiearmoede</a>                                                                                                                                                                 |
| Het stille midden betrekken                                                | Energie Samen | <a href="https://academie.energiesamen.nu/academie/publicaties/146/het-stille-midden-betrekken">https://academie.energiesamen.nu/academie/publicaties/146/het-stille-midden-betrekken</a>                                                                                                                                                             |

|                                                                                                              |                  |                                                                                                                                                                                                                                                               |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Participatietools                                                                                            | ES Energie Samen | <a href="https://academie.energiesamen.nu/academie/collecties/205/participatietools">https://academie.energiesamen.nu/academie/collecties/205/participatietools</a>                                                                                           |
| Netwerkscan                                                                                                  | ES Energie Samen | <a href="https://academie.energiesamen.nu/academie/publicaties/223/netwerkscan">https://academie.energiesamen.nu/academie/publicaties/223/netwerkscan</a>                                                                                                     |
| Van groene koplopers naar de middengroepen, een onderzoek naar nieuwe doelgroepen in de buurt                | HIER             | <a href="https://www.hier.nu/buurt-betrekken/van-groene-koplopers-naar-middengroepen-een-onderzoek-naar-nieuwe-doelgroepen-in">https://www.hier.nu/buurt-betrekken/van-groene-koplopers-naar-middengroepen-een-onderzoek-naar-nieuwe-doelgroepen-in</a>       |
| Als gemeente nieuwe doelgroepen activeren om thuis te verduurzamen? De 'Nieuwe conservatieven' zijn kansrijk | HIER             | <a href="https://www.hier.nu/participatie-en-communicatie/als-gemeente-nieuwe-doelgroepen-activeren-om-thuis-te-verduurzamen">https://www.hier.nu/participatie-en-communicatie/als-gemeente-nieuwe-doelgroepen-activeren-om-thuis-te-verduurzamen</a>         |
| Wij geloven in groepsprocessen' - De energieaanpak van het Rotterdams Milieucentrum                          | HIER             | <a href="https://www.hier.nu/een-slimme-aanpak-voor-collectief-energie-besparen/wij-geloven-in-groepsprocessen-energieaanpak-van">https://www.hier.nu/een-slimme-aanpak-voor-collectief-energie-besparen/wij-geloven-in-groepsprocessen-energieaanpak-van</a> |
| Communicatieplan opstellen, hoe doe je dat                                                                   | HIER             | <a href="https://www.hier.nu/buurt-betrekken/communicatieplan-opstellen-hoe-doe-je-dat">https://www.hier.nu/buurt-betrekken/communicatieplan-opstellen-hoe-doe-je-dat</a>                                                                                     |
| Sociaal & lokaal opwekproject Zonnestroom                                                                    | HIER             | <a href="https://www.hier.nu/voorbeelden-van-collectieve-zonprojecten/sociaal-lokaal-opwekproject-zonnestroom">https://www.hier.nu/voorbeelden-van-collectieve-zonprojecten/sociaal-lokaal-opwekproject-zonnestroom</a>                                       |
| Zo betrek je lagere inkomens                                                                                 | HIER             | <a href="https://www.hier.nu/aan-slag-met-collectief-zonne-energie-opwekken/zo-betrek-je-lagere-inkomens">https://www.hier.nu/aan-slag-met-collectief-zonne-energie-opwekken/zo-betrek-je-lagere-inkomens</a>                                                 |
| Lokale Energie Monitor 2024                                                                                  | HIER             | <a href="https://www.hier.nu/lokale-energie-monitor-2024/financieel#een-rechtvaardige-inclusieve-energietransitie">https://www.hier.nu/lokale-energie-monitor-2024/financieel#een-rechtvaardige-inclusieve-energietransitie</a>                               |
| Op zoek naar oplossingen voor energie-armoede                                                                | HIER             | <a href="https://www.hier.nu/een-slimme-aanpak-voor-collectief-energie-besparen/op-zoek-naar-oplossingen-voor-energie-armoede">https://www.hier.nu/een-slimme-aanpak-voor-collectief-energie-besparen/op-zoek-naar-oplossingen-voor-energie-armoede</a>       |
| In drie stappen je ledenbestand verjongen en verbreden                                                       | HIER             | <a href="https://www.hier.nu/deelnemers-vinden-voor-je-energie-initiatief/in-drie-stappen-je-ledenbestand-verjongen-en-verbreden">https://www.hier.nu/deelnemers-vinden-voor-je-energie-initiatief/in-drie-stappen-je-ledenbestand-verjongen-en-verbreden</a> |
| Energiearmoede, de aanpak van onderop                                                                        | HIER             | <a href="https://www.hier.nu/een-slimme-aanpak-voor-collectief-energie-besparen/energiearmoede-aanpak-van-onderop">https://www.hier.nu/een-slimme-aanpak-voor-collectief-energie-besparen/energiearmoede-aanpak-van-onderop</a>                               |
| Lage inkomens kunnen met 'Op Rozen' model ook meedoen in lokale energieprojecten                             | HIER             | <a href="https://www.hier.nu/postcoderoosregeling/lage-inkomens-kunnen-met-op-rozen-model-ook-meedoen-in-lokale-energieprojecten">https://www.hier.nu/postcoderoosregeling/lage-inkomens-kunnen-met-op-rozen-model-ook-meedoen-in-lokale-energieprojecten</a> |
| 3 tips om de buurt betrokken te houden bij de energietransitie                                               | LSA              | <a href="https://www.lsabewoners.nl/buurtenergie/3-tips-om-de-buurt-betrokken-te-houden-bij-de-energietransitie/">https://www.lsabewoners.nl/buurtenergie/3-tips-om-de-buurt-betrokken-te-houden-bij-de-energietransitie/</a>                                 |

|                                                                                   |     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
|-----------------------------------------------------------------------------------|-----|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Wat is een inclusieve energietransitie                                            | LSA | <a href="https://www.lsabewoners.nl/buurtenergie/wat-is-een-inclusieve-energietransitie/">https://www.lsabewoners.nl/buurtenergie/wat-is-een-inclusieve-energietransitie/</a>                                                                                                                                           |
| Ondernemend buurtbedrijf, een klussendienst voor de buurt                         | LSA | <a href="https://www.lsabewoners.nl/buurtenergie/ondernemend-buurtbedrijf-een-klussendienst-voor-de-buurt/">https://www.lsabewoners.nl/buurtenergie/ondernemend-buurtbedrijf-een-klussendienst-voor-de-buurt/</a>                                                                                                       |
| Collectief en inclusief verduurzamen, hoe maak je een team divers                 | LSA | <a href="https://www.lsabewoners.nl/buurtenergie/collectief-en-inclusief-verduurzamen-hoe-maak-je-een-team-divers/">https://www.lsabewoners.nl/buurtenergie/collectief-en-inclusief-verduurzamen-hoe-maak-je-een-team-divers/</a>                                                                                       |
| Samen met de buurt werken aan een inclusieve energietransitie                     | LSA | <a href="https://www.lsabewoners.nl/buurtenergie/samen-met-de-buurt-werken-aan-een-inclusieve-energietransitie/">https://www.lsabewoners.nl/buurtenergie/samen-met-de-buurt-werken-aan-een-inclusieve-energietransitie/</a>                                                                                             |
| Bewonersgroep het Oude Westen zet duurzaamheid centraal in nieuwe ontmoetingsplek | LSA | <a href="https://www.lsabewoners.nl/buurtenergie/bewonersgroep-het-oude-westen-zet-duurzaamheid-centraal-in-nieuwe-ontmoetingsplek/">https://www.lsabewoners.nl/buurtenergie/bewonersgroep-het-oude-westen-zet-duurzaamheid-centraal-in-nieuwe-ontmoetingsplek/</a>                                                     |
| Een gesprek met je burens; met voorbeeld vragenlijst                              | LSA | <a href="https://www.lsabewoners.nl/buurtbewoners-verbinden/een-gesprek-met-je-burens/">https://www.lsabewoners.nl/buurtbewoners-verbinden/een-gesprek-met-je-burens/</a>                                                                                                                                               |
| Procesondersteuning bij financiële constructies VvE                               | LSA | <a href="https://www.lsabewoners.nl/buurtenergie/procesondersteuning-bij-financiële-constructies-vve/">https://www.lsabewoners.nl/buurtenergie/procesondersteuning-bij-financiële-constructies-vve/</a>                                                                                                                 |
| Draaiboek Energiehulp thuis in De Ronde Venen                                     | NMF | <a href="https://departicipatiecoalitie.nl/wp-content/uploads/2025/10/4.-Draaiboek-Energiehulp-thuis-in-De-Ronde-Venen.pdf">https://departicipatiecoalitie.nl/wp-content/uploads/2025/10/4.-Draaiboek-Energiehulp-thuis-in-De-Ronde-Venen.pdf</a>                                                                       |
| Inspiratiedocument. Bewonersinitiatieven voor en door huurders in energiearmoede  | NMF | <a href="https://departicipatiecoalitie.nl/wp-content/uploads/2025/10/5.-Inspiratiedocument.-Bewonersinitiatieven-voor-en-door-huurders-in-energiearmoede.pdf">https://departicipatiecoalitie.nl/wp-content/uploads/2025/10/5.-Inspiratiedocument.-Bewonersinitiatieven-voor-en-door-huurders-in-energiearmoede.pdf</a> |
| Aanpak Energiearmoede - Natuur en Milieufederatie Utrecht                         | NMF | <a href="https://www.nmu.nl/aanpak-energiearmoede/">https://www.nmu.nl/aanpak-energiearmoede/</a>                                                                                                                                                                                                                       |